

CO O NÁS PROZRADÍ VLASTNÍ JMÉNA ANEB VYUŽITÍ ANTHROPONYM VE VÝUCE ČESKÉHO JAZYKA

Lenka VAŠKOVÁ

Abstrakt

Vlastní jména obecně se při výuce mateřského jazyka nejčastěji využívají za účelem prezentování nové gramatiky. Tento příspěvek přináší soubor praktických námětů, jak lze hravou formou zapojit antroponyma do výuky českého jazyka.

Klíčová slova: *aktivizační metoda, český jazyk, onomastika, vlastní jméno*

WHAT PROPER NOUNS REVEAL TO US – USE OF ANTHROPONYMS DURING LESSONS OF THE CZECH LANGUAGE

Abstract

Proper nouns generally are mostly used for the presentation of a new piece of grammar during mother tongue lessons. This contribution brings a complex of practical suggestions concerning the integration of anthroponyms in the lessons of the Czech language in a playful way.

Keywords: *activation method, Czech language, onomastics, proper name*

Onomastika je věda, jejímž předmětem zkoumání jsou vlastní jména neboli propria. Vlastní jména jsou jazykové jednotky, které v protikladu k jménům obecným na nepojmové bázi pojmenovávají komunikativně individualizované objekty.¹ Jsou to jednotky, jejichž hlavní funkcí je identifikovat, lokalizovat a diferencovat tyto objekty od ostatních objektů téhož druhu.

Mateřský jazyk nám nabízí množství druhů vlastních jmen, jež lze do výuky zapojit i jiným způsobem, než je pouhé procvičování pravopisu, shody podmětu s přísudkem a psaní i/y v kořeni či koncokvách slov, jak bývá v hodinách často zvykem. Vhodně zvolenou aktivizační metodou je možné pomoci žákům vytvořit si k vlastním jménům kladný vztah a nahlížet na tyto lexikální jednotky jinak než jako na obsah dalšího obávaného diktátu.

Ve svém příspěvku jsem se rozhodla zaměřit se na využití antroponym ve výuce mateřského jazyka. Mezi antroponyma, neboli vlastní jména lidských bytostí či skupin osob, řadíme rodná jména, příjmení, hypokoristika, přezdívky, pseudonymy, obyvatelská jména, etnonyma a nepravá antroponyma.

Atraktivní složkou antroponymické soustavy jsou přezdívky, ke kterým mají žáci kladný vztah, protože jsou sami jejich tvůrci, uživatelé i nositelé. Svatopluk Pastyřík uvádí, že „přezdívky jsou jedním z frekventovaných komunikačních a sociolingvistických

¹ Šrámek, R. 1999, *Úvod do obecné onomastiky*. Brno.

onomastických prostředků, jimiž je jedinec blíže charakterizován“.² Encyklopedický slovník češtiny považuje za přezdívku „neúřední, doplňkové vlastní jméno, které většinou charakterizuje osoby, místa nebo věci a vztahuje se k povolání, vlastnostem, původu atd. nositele jména“³, kdežto Příruční slovník jazyka českého přezdívku označuje jako „trvalé pojmenování dávané někomu nebo něčemu, obvykle posměšně vedle běžného jména“⁴. Obdobně se o tomto druhu antroponym vyjadřuje i Jan Svoboda, který přezdívku charakterizuje jako „individuální jméno, často posměšné, které dostává obvykle až dospělý člověk podle svých vlastností, vzezření, návyků, náhodných událostí apod.“⁵ Podobný názor zastává i Josef Beneš, který ve svém díle píše: „Za zády bývali a bývají lidé označováni po delší nebo kratší dobu přezdívkou. Bývá jí narážka na nějakou nápadnost nebo neobvyklost v podobě, povaze, na vadu, činnost, oděv, majetek, na nějakou příhodu“⁶. Přezdívky jsou jako stvořené k prezentaci a procvičování uměleckých prostředků, například metafory, metonymie a přirovnání, či lexikální složky mateřského jazyka (synonymie, antonymie).

Aktivita 1

Podívej se na obrázky a pojmenuj osoby výstižnými přezdívkami podle jejich nejnápadnějších fyzických vlastností!

Vyučující žákům předloží jednotlivé obrázky osob, jejichž vzhled je něčím nápadný. Můžeme využít karikatury či fotografie osob vysokých či naopak malých, štíhlých, zrzavých, s vadou skusu, s velkýma ušima, s brýlemi apod. Žáci mají za úkol pojmenovat osobu na základě vnější podobnosti výstižnou přezdívkou.

Aktivita 2

Jakou přezdívku dáš osobě, která:

- a) je velmi rychlá
- b) je pracovitá
- c) je často unavená a ráda spí
- d) je velmi lítostivá a často pláče
- e) je veselá a stále se usmívá
- f) je zamlklá a neprůbojná

Po jaké známé osobnosti pojmenuješ osobu, která:

² S. Pastyřík, K současným přezdívkám a jejich třídění. In: *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 25. září 2003*. Plzeň 2005, s. 123-126.

³ *Encyklopedický slovník češtiny*. [s.l.] : [s.n.], 2002. s. 354.

⁴ *Příruční slovník jazyka českého*. Sv. 5. [s.l.] : [s.n.], 1948. s. 279.

⁵ J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha, 1964, s. 14.

⁶ J. Beneš, *O českých příjmeních*, Praha, 1962., s. 8.

- a) vyniká ve fotbale
- b) velmi dobře hraje na klavír
- c) se věnuje baletu
- d) píše drobné kvalitní povídky
- e) se účastní pěveckých soutěží
- f) se pyšní titulem mistra Evropy v tenise

Tento typ cvičení běžně najdeme v učebnicích českého jazyka, žáci však pracují s apelativní slovní zásobou. Pouhá záměna apelativ za propria učiní z této aktivity atraktivní záležitost, která splní stejný účel a navíc bude pro žáky zajímavá.

Aktivita 3

Dvojice přezdívek představují určitá antonyma. Kterými přídavnými jmény můžeme tyto osoby charakterizovat? Dokážeš vymyslet i jiné dvojice přezdívek, které budou představovat určité vlastnosti?

- a) Bidlo x Špuntík
- b) Gepard x Slimejš
- c) Nebojsa x Třesavka
- d) Špekáček x Nitěnka
- e) Dědek x Mlad'as

Aktivita 4

V seznamu přezdívek najdete dvojice synonym a ke každé dvojici vytvořte jednu přezdívku, která bude mít opačný význam.

Trpaslík, Stařena, Smíšek, Tyčinka, Drobeček, Rychlodráha, Sluníčko, Krasava, Blesk, Vrásnivka, Žížalka, Misska

Velmi efektivní je též zapojení příjmení do výuky mateřského jazyka. V nejstarších dobách stačilo pro označení jednotlivce pouze jediné jméno, existovala pouze jednojmenná soustava. Se vzrůstajícím počtem obyvatel již nebyla jednojmennost dostačující, proto se začaly k rodným jménům připojovat různé doplňky a dodatky, tak zvaná příjímí, z nichž se vyvinula dnešní příjmení. Při seznamování žáků s různými vrstvami slovní zásoby a jejím vývojem lze využít právě příjmení jako vhodnou pomůcku při prezentaci této učební látky.

Aktivita 5

Co prozradí příjmení o našich předcích?

Která příjmení jsou odvozena od povolání?

Kolář, _____

Která příjmení vyjadřují určitou vlastnost?

Slabý, _____

Která příjmení vypovídají o původu?

Opavský, _____

Která příjmení popisují místo, kde se člověk usadil?

Horák, _____

Žáci mohou při této aktivitě využít nejrůznější jmenné seznamy, ať už seznamy obyvatel obce, v níž se škola nachází, volební lístky, telefonní seznam, seznam žáků školy apod. Práce s příjmeními, která žáci znají ze svého okolí, pro ně bude jistě velmi zajímavá.

Při seznamování žáků s jazykovými rodinami můžeme využít rodná jména a příjmení jako jeden z nejnápadnějších znaků, podle něžž můžeme snadno určit původ osob.

Aktivita 6

Co prozradí jména o původu osob? Odkud pocházejí následující osoby?

Vasilij Kozlov, Jürgen Müller, Lucas Storlsson, Mária Štúrová, Agnieszka Broniowska, Francois Marais, Jane Brown, Carlos de Vega, Jaroslava Nováková, Alessandro Preziosi.

Žáci obdrží kartičky s obrázky osob, jejichž jména jsou na kartičce též uvedena. Žáci vytvářejí na velký arch papíru strom indoevropských jazyků a k jednotlivým jazykům přiřazují obrázky osob, u nichž mohou podle typických jmen odhalit jejich původ.

Na souboru výše zmíněných aktivit jsem chtěla dokázat, že vlastní jména nejsou pouze vhodný materiál pro prezentaci a procvičování s nimi souvisejících gramatických jevů, ale že je lze hravou formou zapojit do procvičování téměř všech oblastí výuky českého jazyka, do lexikologie, morfologie i stylistiky.

Seznam literatury

Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

J. Beneš (1962). *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

J. Svoboda (1964). *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

Pastyřík, S. (2005). K současným přezdívám a jejich třídění. In: *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 25. září 2003*. Plzeň: Západočeská univerzita.
Příruční slovník jazyka českého (1948). Praha: ČAVU.
Šrámek, R. (1999). *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.

Kontakt:

Mgr. Lenka Vašková

T. G. Masaryka 441

538 21 Slatiňany

meanik@seznam.cz